

АДАБИЁТШУНОСЛИГИМИЗДАГИ АЗИЗ ВА МЎЎТАБАР СИЙМО

**Боқижон Тўхлиев,
ЎзФА ЎзТАФИ
“Адабиёт назарияси ва адабий алоқалар”
бўлими мудири Филология
фанлари доктори, профессор**

Бахтиёр Назаров деган ном ўзбек адабиётшунослигимиздаги азият ва мўътабар сиймолар қаторидан муносиб жой олган инсонга тегишли. Бугун ўзбек тили ва адабиёти билан алоқадор бўлган соҳаларнинг бирортасида ҳам бу номни билмайдиган ҳақиқий мутахассис йўқ деб тўла ишонч билан айта оламиз.

Зеро, Бахтиёр Аминович Назаров олим сифатида ҳам, ташкилотчи сифатида ҳам, раҳбар сифатида ҳам кўпчиликнинг хотирасида ҳали узоқ муддатлар давомида сақланиб қолади.

Бахтиёр Назаров бундан роса 80 йил олдин, 1945 йилда Тошкент шаҳрида дунёга келган. Ўрта мактабни битирганидан кейин ТошДУ – ҳозирги Миллий Университетнинг филология факультетида (1961-1966) таҳсил олган.

Иш фаолиятини ўрта мактабда тил ва адабиёт фани ўқитувчиси сифатида (1966-1967) бошлайди. 1967-йилдан кейинги бутун ҳаёти Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институти билан боғлиқ бўлди. У киши лаборант лавозимида иш бошлаб, шу институтнинг бошлиғи даражасигача бўлган оралиқдаги барча лавозимларни кўриб чиқди: аспирантурада ўқиди, кичик илмий ходим, катта илмий ходим, бўлим мудири, институтнинг илмий котиби, институт директори лавозимларида ишлади.

Бахтиёр акада туғма ташкилотчилик, ҳар қандай жамоанинг бошини қовуштира олишдек ажойиб қобилият жуда очик кўриниб турар эди. Ҳар ҳолда у кишининг Ўзбекистон Республикаси ФА Президумидаги турли лавозимларда фаолият юритди, Ўзбекистон Президенти Давлат маслаҳатчиси (1990 май-1992 июль), Ўзбекистон Республикаси Олий ва Ўрта махсус таълим вазирининг биринчи ўринбосари (1992 -1994) бўлиб хизмат қилди.

Бахтиёр Назаров, биринчи навбатда, олим эди. У “Ўзбекистонда марксча-ленинча адабий танқиднинг қарор топишида Ойбекнинг роли” мавзуида филология фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун диссертация ёқлади (1972-йил). 1984-йилда “Ўзбек адабий танқидчилиги методологик принципларнинг шаклланиши ва қарор топиши” мавзуида филология фанлари доктори илми даражасини олиш учун диссертация ёқлади.

Бахтиёр ака ЎзФАнинг аввал мухбир аъзоси, кейин академиги бўлган эди. Бу бежиз эмас. Бахтиёр ака билими ҳам, дунёқараши ҳам кенг олимлар сирасига киради. У кишининг илмий ишлар рўйхатига бир бор назар ташлаган киши бу мулоҳазаларнинг нақадар тўғри эканини яхши билади.

Олимнинг қизиқиш доирасида ўзбек тилининг долзарб масала ва муаммоларидан бошлаб филологиянинг бугунги ижтимоий-маънавий жараёнларгача бўлган вазифалари ҳамда аҳамияти борасидаги мақолалар ўз вақтида қанчалик ўринли бўлган бўлса, уларнинг илмий-ижтимоий аҳамияти бугун ҳам камайгани йўқ.

Устоз қадимги дунё адабиётидан бошлаб (Софокл), фольклор ва фольклоршуносликкача (Становление и формирование узбекской советской литературной критики // Фольклор, литература и история советского Востока. – Тошкент, 1984. – С. 223-225.); (“Кўрқут ота

китоби” ҳақида”, “Алпомиш”), қадимги туркий адабиёт (Халқаро туркийшунослар анжуманларидаги маърузалар), «Алпомиш» достонининг яратилиш даври масаласига доир // «Алпомиш» достони ва жаҳон халқлари эпик ижодиёти мавзуидаги халқаро конф. материаллари. - Тошкент, 1999; «Алпомиш» - ўзбек халқ қаҳрамонлик эпоси /Б.Назаров – таҳрир ҳайъати аъзоси. – Тошкент: Фан, 1999, Қадимги туркий адабиётдан бошлаб (Kutadgu Bilig: One of the First written monuments of the Turkic Aesthetic Thought of the Turkig People // Central Asia Reader. The rediscovery of History. Edited by H.B.Paksoy – Armark, New York-London, England, 1994 – Б. 82-89) жаҳон адабиётидаги йирик сиймоларнинг ҳаёти ва ижодигача бўлган (Sofokl , Vilyam Shekspir , Махтумқули, Мухтор Авезов, Ажиниёз, Бердак, Иброҳим Юсупов) манба ва материаллар билан қизиқади.

Олимнинг Алишер Навоий, Бобораҳим Машраб, Муҳаммадризо Огаҳий сингари адиблар ҳаёти ва ижодига оид кузатишлари унинг мумтоз адабиётимиз сиру синоатларидан яхши хабардорлигини кўрсатиб туради.

Олимнинг қизиқишлари марказида адабиёт назарияси ҳамда XX асрдан кейинги давр ўзбек адабиёти алоҳида ўрин туади. Фитрат, Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий, Абдулла Қодирий, Маҳмудхўжа **Бехбудий**, Мусо Тошмуҳаммад ўғли Ойбек, Абдулла Қаҳҳор, Ғафур Ғулом, Ҳамид Олимжон, Зулфия, Мақсуд Шайхзода, Уйғун, Шукрулло ва бошқаларнинг ижоди баҳонасида адабиёт назариясининг ҳамда ўзбек адабий тванқидчилигининг бир қатор долзарб муаммолари олим қаламининг такрорланмас кашфиётлари сифатида юзага келган эди.

Унинг ўзбек насри, драматургияси, айниқса, назмий олами ҳақидаги кенг камровли, назарий бақувват ва амалий жиҳатдан кўпчиликка ўрнатилган намуна бўладиган мақола ва монографиялари айтилиши мана шу йўналишларда баҳс юритади. Уларга Саид Аҳмад, Одил Ёқубов, Пиримқул Қодиров, Эркин Воҳидов, Абдулла Орипов, Шукур Холмиров, Ўткир Ҳошимов, Рауф Парфи, Хуршид Дўстмуҳаммад, Абдуқаҳҳор Иброҳимов, Ҳалима Худойбердиева, Шойим Бўтаев, Нурали Қобул, Тохир Қаҳҳор, Турсунай Содикова, Саъдулла Сиёев ва бошқаларнинг ҳаёти ва ижоди асосий объект қилиб олинган эди.

Илм-фан эгалари амалга оширган ҳамда улар томонидан қўлга киритилган илмий натижалар таҳлили ҳам олимнинг илмий меросида салмоқли ўрин тутди. Бу жиҳатдан унинг Шоислом Шомухамедов, Иззат Султон, Матқуб Қўшжонов, Марат Нурмухамедов, Собиржон Мирвалиев, Суюма Ғаниева, Субутой Долимов, Салоҳиддин Мамажонов, Озод Шарафиддинов, Наим Каримов, Эрик Каримов, Асил Рашидов, Мурод Иброҳимов ва бошқа олимлар ҳақидаги мақола, эссе ва монографиялар шу қилсилага мансуб.

Бахтиёр ака ташкилотчи инсон эди. Шунинг учун ҳам у кишининг илмий кенгашларда оддий аъзоликдан тортиб Илмий кенгаш илмий котиби, раис ўринбосари, раиси бўлиб ишлаганлари, Ўзбекистон ва унинг ташқарисидаги кўплаб кенгашларда эса раҳбар ва расмий оппонент сифатида иштирок этгани оз эмас.

Айтилиши пайтда у киши Республикамиз ва хориждаги бир қатор илмий журналлар таҳририятида ҳам фаол иштирок этиб келган эдилар.

Бахтиёр ака билан бирга ишлаб, филологиянинг кўплаб соҳаларида биргаликда иш олиб борганмиз, кўп соҳаларда ҳамкорлик қилганмиз. Ҳозирги Ўзбек тили, адабиёти ва фольклор институти ҳали А.С.Пушкин

номи билан аталадиган Ўзбек тили ва адабиёти институти мақомида турганидаёқ у киши билан бир муасасанинг ходимлари эдик. Биз аспирантурага кирган пайтларимизда бу киши Босим ака Сайимовнинг ўрнига институтнинг илмий котиби вазифасида иш бошлаган эди.

Бахтиёр аканинг мамлакатимиз таълим тизимида қўшган ҳиссалари ҳам анчагина катта салмоққа эга. У киши умумий ўрта таълим тизими учун илмий истиқлол ғояси билан суғорилган, янги типдаги бир қатор дарсликларнинг юзага келишида муносиб ҳисса қўшган. Булар орасида: ХХ аср ўзбек адабиёти: 11-синф учун дарслик. Тузатилган 2-нашри. – Тошкент: Ўқитувчи, 1997. – 350 бошқ. Ҳаммуаллиф – Н.Каримов, У.Норматов; ХХ аср ўзбек адабиёти. Мажмуа. 11-синф учун. 2-нашри. – Тошкент: Ўқитувчи, 1997. – 415 бошқ. Н.Каримов, У.Норматов, Т.Ниёзматовалар билан ҳамкорликда. Ўзбек адабиёти. 11-синф учун дарслик. Тузатилган 3-нашри. – Тошкент: Ўқитувчи, 2002. – 200. – 431 б. сингари китоблар бор.

У Алишер Навоийнинг ҳамда Ойбекнинг 20 жилдли Мукамал асарлар тўпламини нашрга тайёрлашда катнашган.

Олимнинг олий таълим учун мўлжалланган дарсликлари орасида “ХХ аср ўзбек адабиёти тарихи. Университет ва педагогик институтлари бакалавр ихтисослигини олувчилар учун дарслик: (Ўқитувчи, 1999. – 543 б. Н.Каримов, С.Мамажанов, У.Норматов, О.Шарафиддиновлар билан ҳамкорликда); Йигирманчи йиллар ўзбек адабиёти // ХХ аср ўзбек адабиёти тарихи, Университет ва педагогик институтлари бакалавр ихтисослигини олувчилар учун дарслик: Тошкент, 1999. –Б. 13-28); Ўзбек адабий танқиди тарихи (ҳаммуаллифлар: А.Расулов, Ш.Ахмедова, Қ.Қаҳрамонов). Олий ўқув юртлари учун дарслик. Т., “Тафаккур қаноти”, 2011, 395 бет; В.Nazarov, A,Rasulov, Sh,Axmedova, Q,Qahramonov. O'zbek adabiy tanqidchiligi tarixi.

Oliy o'quv yurtlari uchun darslik. T., "Cho'lpon", 2012, 431 bet) singari darslik va qўllanmalar alohida ajralib туради.

Бахтиёр Назаровнинг юқори малакали илмий-педагогик кадрларни тайёрлаш борасидаги фаолиятлари ҳам таҳсинга сазовор. У кишининг 10га яқин фан доктори ва 20га яқин фан номзоди сифатидаги шогирдлари бугун мамлакатимизнинг қўплаб таълим муассасаларида, халқ хўжалигининг турли соҳаларида устознинг ишларини давом эттириб туришибди. Ушбу сирага олим расмий оппонентлик қилган ўн бешга яқин докторлик ва 20га яқин номзодлик ишларининг муаллифларини ҳам қўшиш жоиз.

Бахтиёр Назаров яхшигина таржимон, хассос шоир ҳам эди.

У Майкл Дай-Анангнинг (Гана) "Муҳаббат", Буалет Халфа нинг (Жазоир) "Гўдак", Лумана Траоренинг (Мали) "Тинчлик йўли", Леонард Косанинг (Жанубий Африка Республикаси) "Хайрлашув" шеърларини, шунингдек, немис донишмандларининг айрим ҳикматларини ҳам ўзбек тилига ўгирган.

Л.Н.Толстойнинг «Санъатнинг моҳияти тўғрисида» мақоласидан ҳамда Н.Г.Чернишевскийнинг «Санъатнинг воқеликка эстетик муносабати» номли диссертациясидан кичик бир парча таржимаси ҳам Бахтиёр Назаровнинг саъйи-ҳаракати билан ўзбекчалашиб қолган эди.

Энди устознинг адабий мероси ҳақида гапириш жоиз. Буни адибнинг шеърларидан айрим парчаларни келтириш билан кифояланамиз.

Бахтиёр Назаров шеърляти фалсафа ва донишмандликка мойил, ҳаётий кузатишларнинг ўзига хос ифодалардан иборат. Уларда одам ва оламга алоқадор бўлган турли ҳолат ва ҳодисалар, турли манзара ва кайфиятлар бошқаларникига ўхшамаган ҳолдаги тасвирларини топган. Мана, уларнинг бири. Унда тунги бир манзара ва шу манзара бағридаги лирик қаҳрамоннинг

инжа бир туйғулари кўзи ўткир рассом ва ҳассос бир шоир ҳаяжонларининг ўзига хос бир ифодаси тарзида қаламга олинган:

Осмонда тўлин ой,
Теграмда олтин тун.
Тенги йўқ бир чирой
Борликда олар тин.

Нурдами чўмилар
Бу тунги бу жаҳон.
Қалбимда жўш урар
Бир телба ҳаяжон. 27

Қуйидаги тўртликда эса одамзот табиатидаги айрим қусурлар ҳақида гап боради. Шу йўсинда китобхон қўлига ойна тутилади:

Ўзинг ишонмай лоф урмоқ бўласан,
Ожиз кўкрагингни кермоқ бўласан.
Бу не тадорик, эй бандаи ғофил,
Ўзингда йўғини бермоқ бўласан.

Мана бу тасвир эса янги яхшилиги билан эътиборга молик:

Қорни тўйиб кетган одамдек
Ҳайдалган ер ётар ҳансираб... 23

Кўриниб турибдики, шоирнинг кўзи оламни ўзгача кўради. Бу ўзгачаликда тийраклик, кузатувчанлик, завқ ва ҳузур бор. Энг муҳими, буларнинг бари “юқумли”, аини пайтда ҳузурбахш ҳамдир.

Устознинг охиратлари обод бўлсин, у киши бошлаб берган кўплаб янги ва яхши ташаббусларни шогирдлари ҳамда фарзандларининг муносиб равишда давом эттиришига ишонамиз!